

דבר תורה לפרשת השבוע

פרשת ויחי - בך יברך ישראל: סוד הברכה של אפרים ומנשה

הרב גור גלון

ישיבת הר ברכה

בפרשתנו מופיעה הברכה, שאותה מברכים כל הדורות ההורים את ילדיהם. זהו דבר מופלא, שכבר בשעה שיעקב אומר את הברכה, הוא מנבא ומצווה:

"בך יברך ישראל לאמר ישמך אלקים כאפרים וכמנשה" (בראשית מח, כ).

וכדברי רש"י:

"בך יברך ישראל - הבא לברך את בניו, יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו: ישמך אלקים כאפרים וכמנשה".

ואכן מאז ועד היום, מדי ליל שבת, מניחים הורים את ידיהם על ראשי בניהם ומבקשים עבורם שיהיו דווקא כאפרים וכמנשה. רבים מוסיפים את הברכה שאמר יעקב לאפרים ומנשה:

"המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ".

השאלה שנשאלת היא: במה זכו אפרים ומנשה להיות הברכה של כל ישראל לדורות? מדוע לא לברך את הילדים שיהיו כאבות האומה – אברהם, יצחק ויעקב? מה מצא יעקב באפרים ומנשה שהפך אותם לדמויות שאנו מברכים את ילדינו שיהיו כמותם?

המהפכה של הדור השלישי: יהדות בלב מצרים

התשובה הראשונה והחשובה ביותר לענ"ד, היא שאפרים ומנשה לכאורה לא ראויים לברכה! שהרי הם לא נראים כילדים יהודיים, הם לא לבושים כיהודיים, הם לא נוהגים כמנהגי היהודים; שהרי כאשר הם מגיעים ליעקב, יעקב שואל: "יִיְרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה?"

רש"י מחדד ואומר:

"וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה - מֵהֵיכָן יָצְאוּ אֵלָיו שְׂאִינָן רְאוּיִן לִבְרָכָה?"

ואז עונה יוסף:

"וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֲבִיו בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹקִים בְּזֵה!"

אלו הם בניי! – אל תתרשם מהלבוש החיצוני, בפנימיות הם בניי! – ממשיכים את הדרך!

אם נרחיב את הדברים, ניתן לומר: כנראה שילדינו לא מתלבשים כמונו. הרבה דברים חיצוניים משתנים בין הדורות – לבוש, סגנון דיבור – אבל הדבר החשוב זה הפנימיות. מה הערכים והאידיאלים? מה האמונות, המחשבות והעקרונות?

אפרים ומנשה הם הראשונים שגדלו בסביבה רחוקה מאד ממשפחתם. הם חיצונית לא שייכים, אבל באמת הם מחוברים לגמרי לדרך הגדולה שהנחילו אבותינו אברהם, יצחק ויעקב. הברכה שאנו מברכים את ילדינו היא שמחד – יתקדמו, יהיו מחוברים לחברה, ומאידך – יהיו מחוברים לגמרי לאמונה ולתורה, לקדושה ולדרך ה'.

כעין זה כותב הרב שמשון רפאל הירש:

"אפרים ומנשה הם הנקדים הראשונים של יעקב. הם נולדו במצרים, בארץ נכר, ובכל זאת גדלו על ברכי סבם והיו כראובן ושמעון. לפיכך, בך וברך ישראל: בכל דור ובכל מקום שיהיה ישראל בגלות, יתפלל האב שיהיו בניו כאפרים ומנשה - שישמרו על יהדותם גם בתנאים הקשים ביותר".

הברכה טומנת בחובה את היכולת לשמור על זהות יהודית גם מחוץ ל"חממה" הרוחנית. כאשר הורה מברך את בנו, הוא יודע שהבן ייצא לעולם הגדול, לאקדמיה, לשוק העבודה ולמפגש עם תרבויות זרות, אבל הברכה היא שהפנים יישמרו!

ירושת האבות: מנכדים לבנים

יש כאן משהו עמוק יותר: הפיכתם של אפרים ומנשה מנכדים לבנים: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי". אפרים ומנשה, בשל חיבורם העמוק לערכים ולאידאליים, מתעלים לדרגת בנים.

במקרים רבים, הדור השלישי נוטה להתרחק מהמורשת. יעקב אבינו רואה את אפרים ומנשה ומבין שהם אינם "חיקוי" של העבר, אלא יצירה חדשה ורעננה ששומרת על השורש. כפי שמסביר ה"שפת אמת":

"ישמך אלקים כאפרים וכמנשה - כי אפרים ומנשה הם בחינת התיקון של הגלות... וזהו בך וברך ישראל, שיהיה כח זה נמצא בכל איש ישראל, שבכל מקום שיהיה, יוכל לדבק בשרשו העליון".

תיקון חטא השנאה: אחווה ללא קנאה

דווקא החיבור העמוק הזה לשורש, מאפשר את התיקון העמוק של ספר בראשית. ספר בראשית רווי במתחים משפחתיים: קין והבל, ישמעאל ויצחק, עשו ויעקב, ויוסף ואחיו. השיא השלילי היה מכירת יוסף – הרגע שבו הקנאה כמעט החריבה את בית ישראל.

במעמד ברכת אפרים ומנשה, יעקב משכל את ידיו ומניח את יד ימינו על ראש אפרים הצעיר. באופן טבעי, הדבר היה אמור לעורר מריבה. אך כאן מתרחש הנס: מנשה הבכור אינו מוחה, ואפרים הצעיר אינו מתנשא. הפלי יקר (רבי שלמה אפרים מלונטשיץ) כותב על כך:

"שיעקב ראה ברוח הקדש שבאפרים ומנשה לא יהיה שום פרוד לבבות... שהרי יעקב שכל ידיו להקדים אפרים למנשה, ולא קנא מנשה באפרים, ואפרים לא נתגאה על מנשה. וזה הברכה הגדולה ביותר שאדם יכול לברך את זרעו - שיהיו באחדות גמורה".

מה מאפשר את האחדות הזאת? החיבור העמוק אל השורש. כאשר אנו מברכים "כאפרים ומנשה", אנו מתפללים שהמשפחה שלנו תהיה המקום שבו תיקון שנאת האחים יושלם. שכל ילד ימצא את מקומו הייחודי מבלי להרגיש מאוים מהצלחת אחיו.

השילוב המושלם: תורה ועבודה (רוח וחומר)

החיבור לשורש נותן מקום לכל הצדדים. אפרים ומנשה מייצגים שני טיפוסים של עבודת ה'. המדרש מתאר את מנשה כמי שעסוק בצרכי הממלכה, ואת אפרים כמי שדבוק בלימוד התורה. מדרש תנחומא (ויחי, ו) מפרט:

"מִנְשָׁה הָיָה עוֹסֵק בְּצָרְכֵי אָבִיו וּבִהְנֵהֱגַת הַבַּיִת וְהַמְּלָכֻת, וְאַפְרַיִם הָיָה יוֹשֵׁב לִפְנֵי יַעֲקֹב וְהוֹגֶה בְּתוֹרָה."

מנשה הוא ה"עסקן", איש המעשה שיודע לנהל מדינה, אפרים הוא איש הרוח והישיבה. הברכה של עם ישראל היא האיזון: אנו זקוקים למנשה כדי להביא את הבשורה לעולם, כדי לתת לאורות כלים, ואנו זקוקים לאפרים כדי לשמור על הלב הרוחני, לפתח את אוצרות הפנים והרוח.

יעקב מברך את נכדיו – ואנחנו את בנינו – שכל אחד מהם יכיל את שני הכוחות הללו, או לכל הפחות שיידעו להוקיר זה את זה כחלק ממערכת אחת שלמה.

סיכום: הברכה כגשר בין דורות

ברכה זו היא סוד הקיום היהודי. היא המבטיחה שלמרות כל השינויים החיצוניים יישמר השורש. בכל פעם שיהודי אומר "יְשֻׁמְךָ אֱלֹקִים כְּאֶפְרַיִם וּכְמִנְשָׁה", הוא מעניק לבנו שלוש מתנות:

- חוסן רוחני מול סערות העולם.
 - אחדות ואחוזה עם סביבתו ומשפחתו.
 - חיבור חי לשורשים, שאינו מתפוגג גם בחלוקי הדורות.
- יהי רצון שנזכה לראות בבנינו ובבנותינו את התגלמותן של מידות אלו, שיהיו כנטיעות המחוברות למקורן, מפיקות פרי הילולים של תורה, מלאכה ואחוזה.